

РОЗДІЛ І ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

УДК 37.013-47.22

*Ніна Федорова,
Альона Малиношевська,
м. Київ*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

У статті автори намагаються розкрити проблему професійної компетентності вчителя. Звертають увагу на те, що професійні компетентності чітко повинні підпорядковуватися педагогічним принципам. Для успішної професійної педагогічної діяльності на учнів впливають певні фактори, що неухильно потрібні педагогічним принципам. З метою формування педагогічних компетентностей маємо пам'ятати про культуру педагогічної діяльності, її зміст, форми та технології.

Ключові слова: *освітній процес, компетентність, професійна компетентність, зміст освіти.*

В статье авторы раскрывают проблему профессиональной компетентности учителя. Обращают внимание на то, что профессиональные компетентности подчиняются педагогическим принципам. С целью формирования педагогических компетентностей необходимо помнить про культуру педагогической деятельности, содержания, формах и технологиях.

Ключевые слова: *образовательный процесс, компетентность, профессиональная компетентность, содержание образования.*

In the article the authors reveal the problem of the teacher's professional competence. Pay attention to the fact that professional competence is subject to pedagogical principles. For the purpose of forming pedagogical competencies, it is necessary to remember about the culture of pedagogical activity, content, forms and technologies.

Key words: *educational process, competence, professional competence, content of education.*

Сучасне суспільство – це суспільство глобальних змін, постійної творчої еволюції, на яку впливають механізми, що поєднують соціальні (макро-) та індивідуальні (мікро-) фактори, що непередбачені та часто кардинально нові. Темп розвитку суспільства залежить від творчих зусиль особистості, тих можливостей та здібностей, якими вона володіє. Отже, глобалізація стимулює активність особистості, вказує на необхідність підготовки її до майбутнього.

На сучасному етапі професійні компетентності до будь-якої професії, зокрема педагогічної, мають базуватися на педагогічних принципах. Педагогічний принцип – це вихідне положення, яким керуються під час побудови та застосування педагогічних технологій.

1. *Принцип виховного навчання.* Цілями будь-якої педагогічної технології мають бути особистісні характеристики відносно стійкості, постійності та комунікації. Тобто психічним матеріалом є відношення. Виділяють три групи відношень: 1) законслухняні; 2) співробітництво; 3) «Я-концепція» [4].

2. *Принцип розвивального навчання.* У процесі конструювання педагогічних технологій навчального процесу після виховних аспектів бажано проектувати та реалізовувати розвивальні. В учнів необхідно розвивати інтелектуальну, емоційну, вольову, мотиваційну сфери, а також забезпечити гармонійний розвиток емоційної та інтелектуальної сфер.

3. *Принцип творення успіху у навчанні, вихованні і розвитку.* Необхідно згадати слова У. Глассера про те, що «...людина ніколи не буде успішною у житті, якщо одного разу не пізнає успіху в будь-чому важливому для неї. Достатньо одного успіху, щоб несприятливі фактори мали бути нейтралізованими». Створення ситуації успіху стимулює особистість досягати більших результатів. Учителі покликані надавати учням в цьому допомогу. Тому А. Макаренко, приймаючи дітей до колонії, не поспішав вивчати їхнє минуле. Він розробив технології, що є ефективними відносно до кожного вихованця. Головною технологією була технологія успіху [там само].

Для успішної освітньої діяльності на учнів впливають різні фактори.

- надходження навчального матеріалу – це основна діяльність учнів (1–11 класи) засвоєння матеріалу може не відповідати можливостям організму та їхньому психічному стану. Причини можуть бути різні:

– *резервуар енергії* – якщо відсутня будь-яка енергія процес засвоєння освітнього матеріалу буде неефективним; джерелом психічної енергії є харчування, відпочинок, сон, дихання, фізичні дії тощо;

– *сприйняття інформації* – неуспішність інколи починається тоді, коли учень знаходиться за слухом і зором на неналежній відстані до дошки або вчителя; учень не розуміє мову вчителя, не розуміє деякі терміни тощо;

– *освітні вміння* – цей аспект освітньої діяльності учня залежить від уміння запам'ятовувати, розуміти та публічно висловлювати освітній матеріал або власні думки. Це є однією з головних вад відставання учнів у навчанні;

– *«Я-концепція»* – на успішність освітньої діяльності впливає власний образ (оцінювання, недооцінювання або переоцінювання себе);

– *мотивація* – відсутність мотивації призводить до зниження успішності;

– *воля* – відсутня або слабка воля, що не дає учню змогу подолати перепони під час навчання, приготування домашніх завдань тощо; у результаті з'являються лінощі;

– *успішність освітньої діяльності* – аспекти перераховані вище впливають також на успішне засвоєння освітнього матеріалу (сім'я, заклад загальної середньої освіти, середовище, здоров'я учнів);

Розділ I. Педагогічні проблеми обдарованої особистості

– оцінювання освітньої діяльності вчителем – оцінювання вчителем освітньої діяльності учнів залежить від багатьох чинників (поведінка учня, не відповідність очікуванням вчителя тощо);

– корекція учнем власної «Я-концепції» – під впливом вчителів, батьків, однокласників учень корегує власну «Я-концепцію». Швидко змінюється на краще або, навпаки (втікає з дому, шукає помсти, стає замкнутим тощо). Проаналізувавши ці прояви необхідно намагатися їх уникати.

4. *Принцип стовідсоткового зворотного зв'язку.* Знання кожного учня мають бути виявлені на кожному освітньому занятті, їх міцність під час отримання відповідного позитивного оцінювання. Це стимулює та мотивує учнів на майбутнє до готовності відповідати на будь-які питання вчителя. Принцип стовідсоткового зворотного зв'язку можна реалізувати за створених відповідно умов та за суб'єкт-суб'єктних відносин між учнем та вчителем.

5. *Принцип постійного повторювання.* У дидактиці цей принцип застосовують під гаслом «Повторення – мати наслідок». Його добре застосовував у процесі проведення освітніх занять з фізики В. Шаталов. Його концепція була така: 1) пояснення нового матеріалу; 2) повторення вчителем нового матеріалу за опорними схемами; 3) повторення нового матеріалу учнями вдома за опорними схемами; 4) письмове повторення опорних схем учнями на освітньому занятті; 5) взаємоконтроль (одна половина класу слухає, а друга – відповідає); 6) усна розповідь одного учня (за бажанням) про вивчене перед класом. Значна кількість повторів дає можливість отримувати міцніші знання.

6. *Принцип оптимального психічного напруження.* Цей принцип стосується як учнів, так і вчителів. Напруження одних та інших є небажаним. Існують спеціальні технології, що дають змогу долучати учнів до освітнього процесу («учень – учитель», взаємоконтроль, ланцюжок, взаємний диктант тощо).

7. *Принцип максимальної участі учнів в освітньому процесі.* Він передбачає долучення учнів на освітньому занятті до різних видів діяльності. Існує значна кількість способів долучення учнів до освітньої діяльності, але ми вважаємо оптимальними й ефективними такі: самоуправління, демократизація, відкритість, тобто, все що можуть виконувати учні, не повинен виконувати вчитель. Це також стосується батьків. Виключення негативу в діяльності учнів, вчителів і батьків надає реальну можливість досягати успіху.

8. *Принцип орієнтації на зону ближнього розвитку в навчанні та вихованні.* Виконання будь-якого завдання має передбачати можливості психічного стану учня.

9. *Принцип об'єднання вчителів та учнів одними цілями для становлення самоактуалізуючої особистості.* Принципи, цілі, технології учням не потрібно нав'язувати, для чого необхідно більше використовувати технології бесід, мозкових штурмів, дистанційних освітніх занять, спілкувань тощо з метою вдосконалення освітнього процесу [там само].

Для перевірки ефективності використаних педагогічних технологій у освітньому процесі пропонуємо скористатися такими параметрами:

- 1) опис основних цілей застосованих для використання певної технології;
- 2) визначення ступеня розробленості цієї технології;

- 3) визначення ступеня розробленості впровадження технології;
- 4) ступінь трудомісткості технології: а) кількість часу для підготовки проведення технології; б) співвідношення часу проведення та результативності проведення технології;
- 5) потреба або особлива підготовка вчителя для проведення цієї технології;
- 6) можливості негативних наслідків від непрофесійного застосування цієї технології;
- 7) розповсюдженість технології серед учителів.

До професійних компетентностей вчителя можна зарахувати: 1) глибоке знання предмета з постійним самовдосконаленням; 2) любов до дітей; 3) знання вікових психологічних особливостей особистості учня; 4) володіння аудиторією; 5) поставлений голос; 6) комунікабельність тощо.

Професійна діяльність вчителя базується на якісних знаннях, отриманих під час навчання у ВНЗ, власного досвіду, під час якого передбачається висока результативність педагогічної діяльності, що оцінюються володінням основами фундаментальних знань, умінь та навичок предмета. Необхідною потребою вчителя є систематичне самовдосконалення, самонавчання та набуття відповідних компетентностей, що виражаються в: переконанні соціальної значущості власної професії, розумінні ключових проблем педагогіки; науково-дослідній, технологічній, графічній та комунікативній культурі; гнучкості, мобільності; здібності засвоювати інноваційні технології; рефлексії власної професійної діяльності й її результативності; потребі до самовдосконалення [9].

У своїх працях академік І. Зязюн зазначає, що процеси глобалізації, ініційовані у наприкінці ХХ ст., не лише зумовили швидкий розвиток інформаційних технологій, а підвели світове співтовариство до усвідомлення необхідності переходу на більш високий рівень соціальної організації. Це можливо забезпечити соціально значущими функціями змісту освіти [8]. Науковець виокремив такі основні функції формування інформаційної культури змісту освіти.

Перетворювальна функція – перебуваючи в освітньому процесі вчитель розвиває власне розуміння та підвищує рівень соціалізації, оскільки пізнання і перетворення діяльності є фундаментальною потребою особистості.

Інформаційна функція – забезпечує спадковість різних рівнів історичного прогресу, виявляється в закріпленні соціокультурної діяльності, нагромадженні, збереженні та систематизації інформації.

Когнітивна функція – зумовлює потреби особистості в теоретичних і практичних формах пізнання, пов'язаних з його інтенціями: переломлюючись крізь призму свідомості, створює власну картину світу та формується нове знання.

Комунікативна функція – необхідна з метою виконання конкретних правил і способів ефективного спілкування, що визначаються варіативністю процесу обміну інформацією між особистостями за допомогою сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій.

Нормативна функція – потрібна з метою підтримання рівня соціальної взаємодії, актуалізує проблему збалансованого, упорядкованого стану системи, приведеної у відповідність соціальних груп та особистостей.

Знакова функція – застосовується у вербальних і невербальних системах образів, що утвердилися в середовищі спілкування.

Розділ I. Педагогічні проблеми обдарованої особистості

Аксіологічна функція – вибудова ієрархії цінностей, система трансформації цінностей, що визначає зміцнення духовно-моральних і морально-естетичних характеристик соціальної групи, відповідно до загальнолюдської аксіологічної школи [2].

Функції змісту освіти з позиції соціального досвіду можна показати її в таблиці 1 [там само].

Таблиця 1

Функції змісту освіти: соціальний аспект

№	Елементи соціального досвіду	Функції елементів соціального досвіду (зміст освіти)
1.	Знання про світ і способи діяльності інтелектуального та практичного характеру	а) <i>Гносеологічна</i> (пізнавальна) – знання створюють уявлення, зокрема теоретичне, про навколишній світ. б) <i>Оцінювальна</i> – знання вказують норми ціннісного ставлення суспільства, систему ідеалів, яких дотримується суспільство або особистість
2.	Досвід здійснення способів діяльності	<i>Відтворювальна</i> – обумовлює збереження та відтворення культури, зокрема розширення (примноження)
3.	Досвід творчої діяльності	<i>Перетворювальна</i> – визначає здатність до перетворення світу, створення якісно нових об'єктів
4.	Досвід емоційно-ціннісного ставлення	<i>Регулювальна</i> – регулює вибіркове ставлення до об'єктів та діяльності, визначає відповідність діяльності та об'єктів потребам особистості, виробляє оцінювання ймовірності задоволення потреб, створює імпульс до діяльності та відображається на її темпі, якості та рівні

Питання змісту будь-якої предметної освіти пов'язано зі змістом навчальних предметів, під яким розуміють педагогічно адаптований соціальний досвід, що містить (за І. Лернером, М. Скаткіним та В. Крєвським):

– знання про природу, суспільство, техніку, мислення, способи діяльності, засвоєння яких забезпечує формування світогляду, методологічний підхід до пізнавальної та практичної діяльності;

– досвід здійснення відомих способів діяльності, що втілюється разом зі знаннями, вміння та навичками особистості;

– досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу, один одного [7].

Кожний елемент змісту вимагає конкретних способів формування (табл. 2).

Таблиця 2

Зміст освіти, умови та способи його засвоєння

№	Компонент змісту освіти	Способи засвоєння	Умови засвоєння
1.	Знання про світ, способи діяльності інтелектуального і практичного характеру	Сприймання, усвідомлення включення до ближчих асоціацій, запам'ятовування	Мотивація. Актуалізація минулого досвіду раніше засвоєних знань та способів діяльності, необхідних з метою опанування знань
2.	Досвід здійснення способів діяльності	Багаторазове відтворення фіксованих у знаннях способів діяльності за зразком	Мотивація. Актуалізація знань про способи досвіду діяльності. Алгоритмізація способів діяльності. Система творчих знань як інтелектуального, так і практичного характеру, що передбачають формування рис творчої особистості. Активізація навчально-пізнавальної діяльності

3.	Досвід творчої діяльності	Пошукова творча діяльність	Мотивація. Актуалізація знань про способи діяльності. Алгоритмізація способів діяльності. Система творчих завдань як інтелектуального, так і практичного характеру, що передбачають формування рис творчої особистості. Активізація навчально-пізнавальної діяльності
4.	Досвід емоційно-ціннісного ставлення	Переживання у випадку задоволення або незадоволення потреб та мотивів навчання	Співвідношення засобів, змісту, методів, умов навчання, потреб та мотивів учнів

З елементів змісту освітнього матеріалу формується підхід учителів до оточуючого середовища. Він забезпечує набуття ними певного обсягу знань, вдосконалення досвіду, підвищення професійності. У педагогічній науці застосовують такі види знання:

- основні терміни та поняття;
- факти щоденної діяльності та наукові факти;
- основні закони та закономірності, що розкривають зв'язки і відносини між суб'єктами, явищами дійсності;
- теорії, що містять систему наукових знань про певну сукупність об'єктів і методи дослідження, пояснення та передбачення явищ із певної предметної галузі;
- знання про способи діяльності, методи пізнання (методологічні знання);
- оцінювальні знання, знання про норми відносин до явищ життя [8].

Структурні елементи змісту освітнього матеріалу можемо показати на рисунку 1.

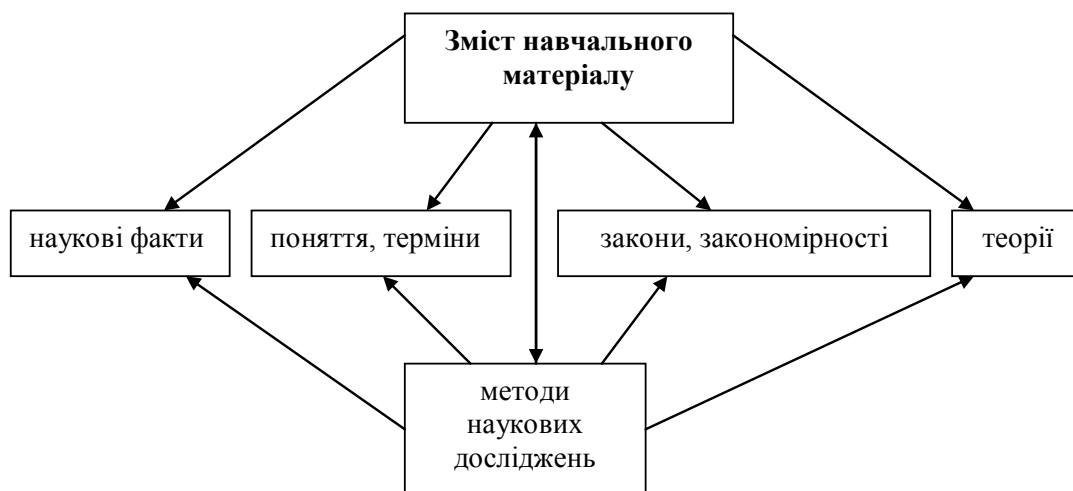

Рис. 1. Структурні елементи навчального матеріалу

Наукові факти – це судження, що фокусуються та науково доводяться, що відбуваються об'єктивно, незалежно від теорії пізнання. *Поняття* і *терміни* – це одна з форм мислення, де відображаються загальні істотні властивості та явища об'єктивної дійсності, загальні взаємозв'язки між ними у вигляді ознак [3]. *Закон* – це правила, прийняті за домовленістю

Розділ I. Педагогічні проблеми обдарованої особистості

суспільства з метою неупередженого їх виконання кожним членом цього суспільства. *Закономірності* – це стійкі та суттєві зв'язки в суспільному житті, що забезпечують ефективний розвиток суспільства. Теорія – розгляд, міркування, вчення [там само].

Освітній зміст добирає вчитель, науково-педагогічний працівник, тобто суб'єктом освітнього процесу відповідно до змісту наукових понять та знань предмета, визначених програмою та державними стандартами середньої та вищої освіти. Зміст містить освітній матеріал, до якого належать теорія, практичні завдання та вправи, способи їх виконання, за допомогою яких суб'єкти навчання засвоюють уміння та навички, а також здобувають нові знання з метою застосування їх на практиці.

Вважаємо, що необхідно також запропонувати вимоги щодо засвоєння деяких елементів знань, а саме розуміння: ознак кожного з понять, збереження їх у пам'яті та оперування ними під час виконання певних дій; зберігання в пам'яті знань про способи дій у розгорнутому та стислому вигляді, в освітній діяльності.

Видатний вчений-педагог В. Сухомлинський звертав увагу на важливі вміння, які має опанувати кожний учасник освітнього процесу. Це вміння:

- спостерігати явища навколишнього світу;
- думати, порівнювати, протиставляти, знаходити незрозуміле, дивуватися тощо;
- висловлювати власну думку про те, що бачить, спостерігає, думає;
- вільно, виразно, свідомо читати;
- грамотно, вільно писати;
- виділяти головне у прочитаному, ділити зміст на логічно закінчені частини, встановлювати між ними взаємозв'язок та взаємозалежність;
- знаходити необхідну літературу з означеної проблеми;
- знаходити необхідну інформацію;
- здійснювати аналіз прочитаного;
- конспектувати та слухати лекцію;
- писати твір та розповідати зміст прочитаного;
- робити висновки [6].

Так, Ю. Бабанський серед освітніх умінь виокремлює вміння:

- *освітньо-організаційні* (планувати діяльність, визначати завдання, створювати умови для діяльності);
- *освітньо-інформаційні* (працювати з книгою, вести бібліографічний пошук);
- *освітньо-інтелектуальні* (виділяти головне, аналізувати, порівнювати, синтезувати, раціонально запам'ятовувати, здійснювати самоконтроль тощо) [1].

Змістовний складник освітнього процесу у формуванні професійних компетентностей майбутнього вчителя має мотивувати його до діяльності з метою отримання знань з одночасним формуванням загальноосвітніх умінь і навичок.

До освіти суспільство XXI ст. висуває нові вимоги, що зумовлюють зміни в підготовці вчителів і формуванні їхніх професійних компетентностей. На сучасному етапі вчитель повинен мати високий рівень загальної культури, творчо мислити, самостійно працювати,

швидко та адекватно реагувати на обставини, що виникають під час діяльності, оцінювати власні можливості та здібності. Його діяльність залежить від: професійності та бажання із задоволенням виконувати обрану професію; самовдосконалення, рефлексії, аналізу; зробити навчання дітей наближеним до потреб і проблем суспільства. Освітня діяльність – це середовище, де формуються відносини до майбутньої діяльності; система знань та вмінь, що необхідні для професійних якостей особистості вчителя.

Як зазначає С. Сисоєва: «Молода людина лише тоді може повноцінно здобувати професійну освіту, коли знає, що отримані знання стануть основою її професійного становлення, успіху в житті, засобом соціального захисту, тим підґрунтям, що дасть змогу знайти місце в суспільстві, творити власне життя, самостверджуватися та самовдосконалюватися у ньому» [5].

Таким чином, головне місце серед форм професійного навчання мають займати ті, які забезпечують розвиток творчого потенціалу особистості, навчають майбутнього фахівця самостійно здобувати знання, передбачають зв'язок з практикою.

Використані літературні джерела

1. *Бабанский Ю. К.* Проблемы повышения эффективности педагогических исследований / Ю. К. Бабанский. – М., 1982.
2. *Зязюн І.* Освітній простір культури в умовах сучасних інформаційних технологій / І. Зязюн // Рідна школа. – 2006. – № 5. – С. 3.
3. *Гончаренко С. У.* Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 373 с.
4. *Колеченко А. К.* Энциклопедия педагогических технологий : пособие для преподавателей / А. К. Колечко. – СПб. : КАРО, 2008. – 368 с.
5. Педагогічні технології у професійній освіті : монографія / С. О. Сисоєва, С. М. Алексюк та ін. ; за ред. С. О. Сисоєвої. – Київ : ВПОЛ, 2001. – 502 с.
6. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори. / В. О. Сухомлинський. – Київ : Рад. школа, 1970. – Т. 3. – С. 46. – Т. 1. – С. 97.
7. *Семушина Л. Г.* Содержание и методы обучения в средних специальных учебных заведениях / Л. Г. Семушина, Н. Г. Ярошенко. – М. : Высш. школа, 1990. – 192 с.
8. Формування професійної компетентності фахівця сфери послуг і туризму: навч.-метод. посіб. / Л. В. Лозовецька, Л. Б. Лук'янова, Л. В. Козак, Л. Б. Паламарчук, Л. В. Грибова та ін. ; за ред. В. Т. Лозовецької. – Київ : Пед. думка, 2010. – 134 с.
9. *Федорова Н. Ф.* Результат педагогічного покликання – творчість учителя / Н. Ф. Федорова // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2017. – № 1 (56).

Bibliography

1. *Babanskyi Yu. K.* Problemy povysheniya effektivnosti pedahohychs'kykh yssledovanyi / Yu. K. Babanskyi. – M., 1982.
2. *Ziaziiun I.* Osvitnii prostir kultury v umovakh suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii / I. Ziaziiun // Ridna shkola. – 2006. – № 5. – S. 3.

Розділ І. Педагогічні проблеми обдарованої особистості

3. *Honcharenko S. U.* Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk / S. U. Honcharenko. – Kyiv : Lybid, 1997. – 373 s.
4. *Kolechenko A. K.* Entsyklopedyia pedahohychskykh tekhnolohiy : posobye dlia prepodavatelei / A. K. Kolechko. – SPb. : KARO, 2008. – 368 s.
5. Pedahohichni tekhnolohii u profesiinii osviti : monohrafiia / S. O. Sysoieva, S. M. Aleksiuk ta in. ; za red. S. O. Sysoievoi. – Kyiv : VIPOL, 2001. – 502 s.
6. *Sukhomlynskyi V. O.* Vybrani tvory. / V. O. Sukhomlynskyi. – Kyiv : Rad. shkola, 1970. – Т. 3. – S. 46. – Т. 1. – S. 97.
7. *Semushyna L. H.* Soderzhanye y metody obucheniya v srednykh spetsyalnykh uchebnykh zavedeniakh / L. H. Semushyna, N. H. Yaroshenko. – M. : Vyssh. shkola, 1990. – 192 s.
8. Formuvannia profesiinoi kompetentnosti fakhivtsia sfery posluh i turyzmu: navch.-metod. posib. / L. V. Lozovetska, L. B. Luk'yanova, L. V. Kozak, L. B. Palamarchuk, L. V. Hrybova ta in. ; za red. V. T. Lozovetskoi. – Kyiv : Ped. dumka, 2010. – 134 s.
9. *Fedorova N. F.* Rezultat pedahohichnoho poklykannia – tvorchist uchytelia / N. F. Fedorova // *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti.* – 2017. – № 1 (56).

УДК 37.013.75

*Мілена Міленіна,
м. Київ*

БІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОБДАРОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Обґрунтовано необхідність переорієнтації освітніх підходів із урахуванням комплексного розуміння специфіки функціонування людської психіки, що сформувалася еволюційним шляхом становлення людського виду та продовжує розвиватись. Запропоновано застосування розуміння механізмів еволюції та природного відбору в методиці виявлення та підтримки особливостей індивідуальної особливості.

Ключові слова: педагогічна антропологія, соціопсихологічний аналіз, культурна еволюція, інтелект, обдарованість.

Обоснована необходимость переориентации образовательных подходов с учетом комплексного понимания специфики функционирования человеческой психики, сформированной эволюционным путем становления человеческого вида и продолжающей путь формирования; предложено применение понимания механизмов эволюции и естественного отбора в методике выявления и поддержки особенностей индивидуальной особенности.

Ключевые слова: педагогическая антропология, социопсихологический анализ, культурная эволюция, интеллект, одаренность.